

С.І. Січкара,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В. П. Архипова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Нинішні стандарти мовно-літературної освіти зумовили пошук нових освітніх концепцій, бо сучасні діти потребують не тільки ґрунтовних знань із предметів, а й високого рівня розвитку компетентностей. Сьогодні в умовах НУШ педагоги продовжують формувати в школярів уміння здійснювати вибір, ефективно використовувати різні ресурси для дослідження проблем, комунікувати, ухвалювати виважені рішення. Майбутній спеціаліст повинен вміти вчитися упродовж життя, вільно застосовувати новітні технології, працювати в команді, швидко знаходити необхідну інформацію й використовувати її для вирішення важливих проблем. Отже, освіта тепер має запит на самостійних, відповідальних, ініціативних та творчих особистостей. Тому найголовнішим у роботі педагога-словесника є запровадження нових підходів у практику викладання.

Підтримкою реформи Нової української школи стало затвердження Кабінетом Міністрів України Державного стандарту базової середньої освіти (постанова від 30.09.2020 № 898), який втілює ідеї компетентнісного підходу в освіті. Він є важливим документом у тріаді державних стандартів, що мають бути ухвалені у межах реформи загальної середньої освіти. Наступним кроком стане розроблення та затвердження стандарту профільної середньої освіти, за яким навчатимуться учні 10–12 класів.

Починаючи з 2021 року, коли НУШ стартувала в чотирьох пілотних школах області, які до того ж стали учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного стандарту базової середньої освіти», відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», у закладах освіти не лише Черкаської області, а й всієї України було здійснено організацію освітньої діяльності таким чином, аби впроваджувати нові стандарти освіти. Значні напрацювання педагогів, які викладали предмети мовно-літературної освітньої галузі у пілотних класах, є методичною підтримкою для вчителів, які викладатимуть у 5 класах НУШ на базі основної школи. Цьогоріч, зважаючи на продовження освітніх реформ, освітяни мовно-літературної галузі, які працюють у класах адаптаційного циклу, можуть скористатися матеріалами, які допоможуть їм під час роботи у 6 класах.

Першочергово освітяни мають вибрати Модельні навчальні програми, що відповідають меті та концептуальним засадам Державного стандарту базової середньої освіти та реалізують очікувані результати, прописані в ньому.

Пропонуємо перелік програм до використання в закладах освіти.

Програми з української мови:

- «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.).

- «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.).

Програми з української та зарубіжної літератури:

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б.).

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.).

- «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т.О., Качак Т. Б., Кизилова В.В., Пахаренко В.І., Дячок С.О., Овдійчук Л.М., Слижук О.А., Макаренко В.М., Тригуб І.А.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.).

- «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є.В.).

- «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Богданець Білоскаленко Н.І., Снегірьова В.В., Фідкевич О.Л.)

Програми інтегрованих курсів:

- «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І.П., Новосьолова В.І., Терещенко

В.М., Романенко Ю.О., Блажко М.Б., Ткач П.Б., Панченков А.О., Волошенко О.В.).

• «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т.О., Тригуб І.А.).

Зміст та завдання програм, зазначених вище, можна переглянути за покликанням: <http://oipoppe.net/?q=node/76755>

Для вчителів української мови та літератури, які викладатимуть українську літературу в 6 класі, розроблено календарне планування уроків на I та II семестри за модельною навчальною програмою «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січка С. І., Шило С. Б.). Щоб ознайомитись і за потреби скористатися ним, треба перейти за покликанням: <http://oipoppe.net/?q=node/76870>

Цьогоріч також з'явилися нові підручники з української мови та літератури для 6 класу, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Ознайомитись із переліком підручників можна за покликанням:

<https://imzo.gov.ua/2023/03/11/nakaz-mon-vid-08-03-2023-254-pro-nadannia-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-pidruchnyam-dlia-5-ta-6-klasiv-zakladiv-zahal-noi-seredn-oi-osvity/>

Освітня Черкаської області і всієї України, які обрали підручник «Українська література» для 6 класу закладів загальної середньої освіти» авторів Архипової В.П., Січка С.І., Шило С.Б. (електронна версія у режимі доступу <https://pidruchnyk.com.ua/2615-ukralit-6-klas-arkhypova.html>), можуть завантажити його та використовувати у закладах освіти. Також учителі мають можливість скористатися методичними матеріалами до уроків української літератури у 6 класі, які були нещодавно розроблені учителями-словесниками і успішно презентовані на конкурсі «Електронний освітній ресурс» та виставці Передового педагогічного досвіду. Скористатися цими матеріалами можливо і доцільно, перейшовши за покликанням: <http://oipoppe.net/?q=taxonomy/term/5569>

З огляду на те, що засади Нової української школи продовжують активно впроваджуватися в освітній процес, з метою підтримки педагогів словесності, методистами інституту розроблено методичний посібник «НУШ у базовій середній освіті: мовно-літературна освітня галузь. Частина 2» (автори-упорядники Січка С.І., Архипова В.П.). У ньому розміщено матеріали, які допоможуть педагогам працювати за новими стандартами в закладах освіти. Зокрема посібник містить вимоги Нової української школи щодо компетентнісного навчання, у ньому сформульовано сучасні підходи, методи й ресурси, необхідні вчителю для підготовки й ефективного викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі в 6 класі.

Посібник «НУШ у базовій середній освіті: мовно-літературна освітня галузь. Частина 2» у режимі доступу <http://oipoppe.net/?q=taxonomy/term/5566>

Нагадаємо також, що освітяни, які викладають предмети мовно-літературної освітньої галузі в 7-11 класах, продовжують працювати за цинними програмами, які розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

Укотре переконуємося в тому, що учитель-словесник – це майстер, який гармонійно поєднує

в собі ґрунтовні знання, артистизм, поетичність мови, мистецтво спілкування з дітьми. Саме на нього покладена місія розвинути особистість дитини мистецтвом слова, та ще одним не менш важливим завданням педагога є **виявлення творчо обдарованих дітей**. Адже одним із першочергових завдань сучасної школи є формування інтелектуальної, духовно багатой, творчої й компетентної особистості з розвиненим почуттям національної свідомості, здатної примножувати матеріальні та духовні цінності своєї нації. Сьогодні вкрай важливо навчити учнів і учениць мислити творчо, відповідально, інноваційно, адже у цьому світі дуже не просто зрозуміти, як прожити гідно. Нерідко дитина відчуває розгубленість перед світом привабливим, полікультурним, багатовимірним і водночас неоднозначним, у якому досі є війни, людський біль, планетарні загрози. Тому освіта сьогодні має виявляти й розвивати обдарованих учнів і надавати їм підтримку, запропонувавши ціннісні орієнтири в житті, навчивши творчо ставитись до завдань, не боятися нових гіпотез, які можуть видаватися спершу абсурдними, але потім зорієнтують у правильному виборі. А здатність творити – початковий етап у розвитку креативності, що є запорукою подальшої успішної соціалізації, здатності до розв'язання непростих життєвих питань. З огляду на це проведення мовно-літературних змагань між здобувачами освіти є на часі і не втрачають своєї вартісності, оскільки і олімпіада з української мови та літератури, і Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, і Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика сприяють реалізації вищезазначених завдань.

Основними завданнями конкурсів та олімпіад з української мови та літератури є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення української мови та літератури, прищеплення учням навичок дослідницької роботи;
- підвищення рівня викладання української мови та літератури, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в освітній процес сучасних прийомів і методів навчання.

Олімпіади й конкурси також дають можливість проаналізувати ефективність системи роботи вчителя з обдарованими учнями та визначити шляхи її вдосконалення, зробити висновки про творчий характер та вміння розвивати інтелектуальні й творчі здібності дітей. Зрозуміло, що не виправдовують себе такі форми роботи, як лекція чи тільки практична підготовка у формі виконання тих чи інших завдань, опрацювання тем, які, імовірно, будуть на олімпіаді. Така робота ризикує перетворитися на примітивне накопичення інформації без глибокого аналізу учнями того, що вони роблять. Найбільш ефективними можуть бути сучасні інтерактивні методи й прийоми навчання, які спонукатимуть дітей до активної участі в процесі навчання, до пошуку рішень проблем, до самовдосконалення. Педагог сам може обирати цікаві

прийоми для формування й розвитку інтелектуальних та творчих здібностей. Серед універсальних прийомів навчання визначають такі:

1. «*Відстрочена відгадка*» – відповідь на поставлене запитання чи загадку, яку буде знайдено під час роботи над новим матеріалом або наприкінці уроку.

2. «*Незакінчене речення*» сприяє тому, що діти мають пригадати вивчене, спрогнозувати мету уроку.

3. «*Правильні та хибні твердження*» допоможуть закріпити вивчене, відрізнити факти від суджень.

4. «*Структурований огляд*» систематизує набуті знання, сприяє формуванню цілісного бачення теми.

5. «*Асоціативний куц*» розвиває вміння аналізувати, синтезувати знання та вміння, проводити асоціативні паралелі із ключовими поняттями теми.

6. «*Мікрофон*» дає змогу швидко й лаконічно висловити власну думку, продемонструвати знання з теми.

7. «*Кластери*» сприяють формуванню вмінь перетворювати інформацію, зокрема виділяти смислові одиниці тексту і графічно оформлювати в певному порядку і компонувати за категоріями.

8. «*Рольова гра*» дозволяє учням зіграти певну роль у проблемній ситуації, що дає змогу подивитися на проблему зсередини.

9. «*Діаграма Венна*» допомагає встановити спільні й відмінні ознаки кількох позицій (якостей, творів, героїв тощо).

10. «*Займи позицію*» – метод, що допомагає продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію.

11. «*Кроссенс*» пояснює закономірності й причини певного явища, його елементи, протиріччя тощо.

Водночас, кожному педагогу-словеснику варто пам'ятати й про те, що конкурсні чи олімпіадні завдання потребують не тільки досконалого володіння програмовим матеріалом з української мови та літератури, а й практичного опанування учнями мовленнєвих умінь та навичок, творчого пошуку, критичного та аналітичного мислення. Тут доречно буде згадати слова видатного педагога К. Ушинського, який неодноразово повторював, що навчання має завжди надавати дитині можливість діяльності, яка відповідає її силам, і допомагати тільки там, де в неї не вистачає сил, поступово послаблюючи цю допомогу з віком дитини. Отож учителям не варто у своїх викладах вичерпувати тему, учням потрібно надавати можливість самим доходити до її остаточного розуміння, адже це розвиває їхні уявлення, творчі сили.

Важливим етапом у роботі вчителя-словесника є підготовка дітей до конкурсних випробувань. Зважаючи на те, що завдання мовно-літературних конкурсів та олімпіад мають забезпечити можливість якнайповнішого розкриття інтелектуальних можливостей та творчих здібностей учнів, перевірити комплексність мовно-літературної підготовки учасників та високий рівень загальномовної культури, обдаровані діти повинні систематично працювати над удосконаленням своїх умінь, зокрема й виконуючи олімпіадні й конкурсні завдання минулих років.

Укладачі **завдань з української мови** завжди органічно поєднують власне мовознавчий аналіз із проблемами теорії та практики мови, зокрема

висвітлення особливостей граматичної системи мови, знань фонетичних законів, орфоепічних норм, теорії синтаксису, практичної стилістики, правил українського правопису, умінь добирати стилістично-зabarвлені мовні засоби, варіанти граматичних форм, розрізнити морфологічні синоніми, визначати їх стилістичну функцію, правильно розставляти розділові знаки, проводити мовні аналізи (морфологічний, синтаксичний) тощо.

Завдання з української літератури добираються з урахуванням вимог програми і вимагають від учасників змагань розуміти літературний процес, роль і місце письменника в ньому, визначати індивідуальні риси авторського стилю, умінь аналізувати художні твори, осмислювати їхнє значення та місце серед інших видів мистецтва та в історико-літературному процесі епохи чи у творчості митця. Олімпіадні завдання з української літератури чітко структуровані, як правило, це твір, блицзапитання або тести, що мають на меті представити чіткі й лаконічні відповіді, розгорнута відповідь на теоретико-літературне запитання, цілісний літературознавчий аналіз поетичного твору або ж заповнення «паспорта» твору на основі особливостей художнього стилю уривка тощо.

Завжди цікавими й оригінальними є **завдання творчого рівня**. Написання твору потребує особливої уваги учнів, оскільки вони повинні виявити глибoku обізнаність у сфері мистецтва слова, умінь робити висновки й узагальнення, використовувати цитати, передавати своє ставлення до певної літературознавчої проблеми, до персонажа художнього твору чи до творчості письменника загалом, висловлювати своє ставлення до морально-етичних проблем тощо. Свої думки потрібно висловлювати чітко, конкретно, дотримуючись абзаців, логіки викладу. Завдання творчого рівня дають змогу виявити багатство словникового запасу, оригінальність суджень кожного з учасників олімпіади чи конкурсу, їхню креативність, загальну культуру, кругозір, обізнаність з історією, культурною спадщиною, традиціями нашого народу, мовною політикою, євроінтеграцією України.

Цьогоріч діяльність учителів-словесників щодо піднесення творчого потенціалу та інтелектуальних можливостей учнів в області на належному рівні, тому маємо гарні підсумки цієї роботи. Пропонуємо до уваги досягнення наших учнів у фінальному етапі Всеукраїнських змагань.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови і літератури із 6 учасників п'ятеро посіли призові місця:

I місце

1. Баранікова Аріна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Соломаха Ніна Іванівна).

2. Тупчій Софія, учениця 10 класу Уманського ліцею № 3 Уманської міської ради Черкаської області (учитель – Прилуцька Людмила Григорівна).

II місце

1. Гончар Зоряна, учениця 8 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Соломаха Ніна Іванівна).

2. Жупаник Марія, учениця 11 класу Уманського ліцею № 2 Уманської міської ради Черкаської області (учитель – Залізко Людмила Миколаївна).

III місце

1. Ковбасенко Анна, учениця 10 класу Черкаської загальноосвітньої школи I-III ступенів №19 Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Коротка Лілія Вікторівна).

Цього року Всеукраїнська учнівська олімпіада з української мови і літератури відбулася в місті Львові і тривала з 02 по 06 квітня. У змаганнях взяли участь 102 здобувачі освіти з 21 області України та міста Києва.

Переможцями фінального етапу XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» №21/08-676 від 27.04.2023), який проходив онлайн, стали:

1. Шинкарьова Крістіна, учениця 5 класу Черкаського колегіуму «Берегиня» Черкаської міської ради Черкаської області (учитель – Скрипай Людмила Миколаївна);

2. Бабіцька Анастасія, учениця 9 класу Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія ім. В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області (учитель – Маслюк Наталія Вікторівна).

Учасниці посіли II місце, продемонструвавши високий рівень як теоретичних знань з української мови, так і вміння застосовувати ці знання на практиці та під час написання творчої роботи.

На IV етапі XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2023 №471) серед учнів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти 14 учасників вибороли призові місця.

I місце

1. Перепелиця Поліна, учениця 8 класу Драбівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С. В. Васильченка – гімназія» Драбівської районної ради (учитель – Івченко Любов Дмитрівна).

II місце

1. Баранник Марія, учениця 6 класу Золотоніської спеціалізованої школи № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради (учитель – Опанасенко Юлія Миколаївна).

2. Матяш Поліна, учениця 7 класу Золотоніської гімназії ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради (учитель – Баранник Надія Леонідівна).

3. Орап'яна, учениця 8 класу Червонослобідського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №2 Червонослобідської сільської ради (учитель – Вакуліна Людмила Миколаївна).

4. Петреченко Євгенія, учениця 9 класу Канівської гімназії імені Івана Франка Канівської міської ради (учитель – Бондаренко Наталія Леонідівна).

III місце

1. Хлівна Софія, учениця 5 класу Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Смілянської міської ради (учитель – Маслюк Марія Володимирівна).

2. Магльована Таїсія, учениця 6 класу Кам'янської загальноосвітньої спеціалізованої школи I-III ступенів №2 з поглибленим вивченням окремих предметів Кам'янської міської ради (учитель – Романенко Ольга Анатоліївна).

3. Могильникова Єлизавета, учениця 6 класу Черкаської загальноосвітньої школи-інтернат I-II ступенів Черкаської обласної ради (учитель – Калмикова Алла Михайлівна).

4. Меримерина Альона, учениця 7 класу Вознесенської загальноосвітньої школи I-III ступенів Вознесенської сільської ради (учитель – Макаренко Володимир Миколайович).

5. Чижик Анна, учениця 7 класу Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради (учитель – Голінько Юлія Анатоліївна).

6. Миколаєнко Катерина, учениця 8 класу Родниківського ліцею ім. Т. Г. Шевченка Паланської сільської ради (учитель – Іщенко Валентина Петрівна).

7. Бабіцька Анастасія, учениця 9 класу Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня – гімназія ім. В.Т. Сенатора» Смілянської міської ради (учитель – Маслюк Наталія Вікторівна).

8. Бурлака Назарій, учень 10 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської міської ради (учитель – Маранська Ірина Андріївна).

9. Симоненко Дар'я, учениця 10 класу Драбівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія» Драбівської районної ради (учитель – Івченко Любов Дмитрівна).

У Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості «Об'єднаймо ж, брати мої!» у номінації «Література» у IV етапі (наказ Міністерства освіти і науки України від 11.05.2023 №550) перемогу здобула Погорішня Ольга, учениця 9 класу Чигиринської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Чигиринської міської ради (учителі – Погорішня Людмила Іванівна, Прокопенко Ганна Павлівна).

Черкащина пишається переможцями мовно-літературних змагань. Особлива вдячність учителям, які запалюють рідним словом українську юнь. Учасники вкотре довели, що мають величезний духовний та інтелектуальний потенціал. І саме такі обдаровані представники сучасної молоді у майбутньому будуватимуть успішну державу, формуватимуть імідж країни на міжнародній арені, її інноваційний людський капітал, демонструючи свої досягнення світовій спільноті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnijstandart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf>

3. Модельні навчальні програми: Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/modelni-navchalni-prohramy/>

4. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

5. Про результати етапу XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. Наказ Міністерства освіти і науки України № 540 від 09 травня 2023 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89069/

6. Про нагородження переможців XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Наказ Міністерства освіти і науки України № 471 від 24 квітня 2023 р. URL: <https://imzo.gov.ua/mizhnarodniy-movno-literaturniy-konkurs-uchnivskoyi-ta-studentskoyi-molodi-imeni-tarasa-shevchenka-2/>